

8. Крип'якевич І.П. Історія України. Львів : Світ, 1990. 519 с.
9. Мірошніченко В. Запорізьке козацтво в англomовній періодиці та історіографії / Київська старовина, № 3, 1992, с. 79-81.
10. Огієнко І. Хрещення українського народу // Віра й культура. 1982. № 4. с. 13-56
11. Субтельний О. Україна. Історія. Київ : Либідь, 1991. 509 с.
12. Черненко А.М. Українська національна ідея. Дніпро : Вид-во ДДУ, 1994. 138 с.
13. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. Львів : Світ, Т. 1., 1990. – 316 с.

УДК 821.161.1.09(045)

ПОСТАТІ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ У РЕЦЕПЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Олександр Музичко,

*доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)*

Метою нашої розвідки є висвітлення питання про рецeпцію Лесею Українкою постатей всесвітньої історії. Це питання слід розглядати як у контексті проблеми історичних поглядів поетки, так і інтелектуальної історії України, особливо історіографічного процесу та просвітницького руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зроблено висновок, що Леся Українка прагнула передусім встановити вплив видатних осіб на долю простолюду і формувала своє ставлення до них крізь призму уявлень інтелектуалів про «народні маси».

Ключові слова: *Леся Українка, історичні погляди, всесвітня історія, біографістика*

The purpose of our investigation is to cover the issue of Lesya Ukrainka's reception of world history figures. This issue should be considered both in the context of the problem of historical views of the poet and the intellectual history of Ukraine, especially the historiographical process and the educational movement of the late nineteenth - early twentieth century. It is concluded that Lesya Ukrainka first of all sought to establish the influence of prominent people on the fate of the common people and formed her attitude to them through the prism of intellectuals' ideas about the «masses of the people».

Key words: *Lesya Ukrainka, historical views, world history, biography.*

Творчість, громадська діяльність, внутрішній світ Лесі Українки завдяки тривалим та ретельним студіям кількох поколінь дослідників вже мають величезний історіографічний доробок. Тому, на нашу думку, перспективним дослідницьким завданням є заглиблення в окремі аспекти діяльності Лесі Українки у певному контексті. Одним з найважливіших завдань сьогодення української науки є осмислення історії України у тісному зв'язку з всесвітньою історією. Витоки реалізації цього завдання сягають Лесіних часів, коли, зокрема, зусиллями М. Грушевського та інших вчених з'являються перші фахові та популярні курси з всесвітньої історії.

Метою розвідки є висвітлення питання про рецепцію Лесею Українкою постатей всесвітньої історії. Це питання слід розглядати як у контексті проблеми історичних поглядів поетки, так і інтелектуальної історії України, особливо історіографічного процесу та просвітницького руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. На сьогодні історичні погляди Лесі Українки були предметом дослідження низки дослідників, з яких особливо слід відзначити Ю. Багаліку (Кузьменко), та були згадані у загальному контексті складання її біографії [1]. Проте, нам не вдалося виявити публікації, що спеціально розглядали б саме заявлену нами тут тему.

Можна твердити, що з самих витоків української історіографії формувалася традиція вписування вітчизняних постатей у світовий контекст шляхом порівняльних, передусім за допомогою використання зворотів в ренесансному та бароковому стилях. Так, київський автор першої половини ХVІІ ст. Іоанн Домбровський у своєму відомому творі «Дніпрові камені» порівнював княгиню Ольгу не лише з біблійною легендарною Семірамідою, але і з цілком реальною історичною особою Жанни Д'Арк. Вже у козацьку добу, один з видатних авторів козацьких літописів Самійло Величко вклав у уста своєму вигаданому історичному герою С. Зорці порівняння Б. Хмельницького з «могильником» Римської імперії Одоакром. Щодо Лесіної доби, то найпоказовішим є приклад її знайомої, дружини Бориса Грінченка, Марії. Її перу належать популярні праці, зокрема, Авраама Лінкольна [2]. Вочевидь, М. Грінченко цікавила не історія США як «річ у собі», а проекція на історію та сучасність України у світлі Шевченкового «коли ми діждемося Вашнітона з новим і праведним законом?».

Найбільший вплив на історичні зацікавлення та формування відповідних знань Лесі Українки мав її дядько

Михайло Драгоманов, історик-всесвітник за фахом, схильний до широких історіософсько-політологічних узагальнень. Якщо його вплив на формування поглядів поетеси на історію України є очевидним, то його вплив на її уявлення про всесвітню історією є безумовним. За його безпосередньої участі Леся Українка написала свою єдину спеціальну працю на цю тему, короткий, підручковий, виклад історії стародавнього Сходу для своєї молодшої сестри, йому вона присвятила свою поему про Брюса-шотландського. Звичайно, як нефахівець вона спиралась на тогочасну провідну західноєвропейську популярну літературу, здебільшого, французьку, але слід врахувати, що кожна, компілятивна праця і навіть переклад є результатом перероблення у свідомості реципієнта, тим більше наділеного таким образним мисленням як велика поетеса. Дуже важливо, що поетеса мала можливість особисто бачити видатні пам'ятки історії в Єгипті.

Поетеса зазначала, що «як розвивались думки і хист людські, є важніше, ніж історія самих подій, не зв'язаних ніякою думкою». Народницькі та культурницькі погляди Лесі Українки вступали у певну суперечність з традиційним на той час підходом викладу історії крізь призму біографістики, «за царюваннями» і т.п., хоча вона була чудово обізнана з альтернативними поглядами Т. Карлейля. В її нарисі історії стародавніх народів Сходу багато місця приділено історії розвитку релігій, позаісторичних, міфічних, персонажів. Втім, ці персонажі були узагальненими типами людей, що реально існували та умов їх життя. Проте, вочевидь, авторка не могла оминати і згадки про видатних особистостей, що, на наш погляд, саме і роблять історію.

Описуючи давню Індію авторка не згадала, наприклад, про таку цікаву постать як цар Ашока. Перші персонажі історії давнього Сходу, яких є підстави вважати історичними, тобто такими, які реально існували, з'являються в її нарисі про близькосхідних мідійців, відгалуження дуже популярних на зламі ХІХ – початку ХХ ст. як дослідницький предмет аріїв/арійців. Вона перелічила за Геродотом легендарних перших царів і більш докладно зупинилась на постаті Кіра. Напевно, згідно принципу позитивізму про «правдиву історію», на відміну від сучасного підручникотворення, Леся Українка аж ніяк не уникала моторошних кривавих згадок, на які така «багата» східна історія. Використовуючи Геродота, який, як відомо, давав скептичні коментарі до легенд, які він наводив, авторка й сама вдавалась до

такого способу коментування, щоправда, «зіткаючи» між собою різних давньогрецьких істориків. Такий підхід суттєво відрізняється від сучасного підручникотворення, адже історіографічний метод, що сприяє критичному аналізу, там теж мало, або й зовсім не використовується.

Іноді скептицизм авторки виглядає надмірним, бо у згаданих Геродотом легендах немає нічого надприродного (наприклад, про Аттіса). Леся Українка охоче і, звичайно, природно для себе як для митця, докладно наводила численні біографічні легенди, що як раз відповідає й сучасним методичним тенденціям. Досить часто авторка вдавалась до моральних оцінок. Так, характеризуючи постать сина Кіра Камбіза, вона зазначила, що таким жорстоким як він могла бути тільки божевільна людина.

Категорії «безумства» та «несправедливості» доволі несподівано виринають і в її описі діяльності найвідомішого і «найблизкішого» українцям перського царя Дарія, бо, мовляв, таким виглядає його відомий скіфський похід. Хоча оцінка внутрішньої політики Дарія загалом прихильна, але авторка зазначала, що струнка організація управління та оподаткування тільки «краще запрягала народи в ярмо». Ця фраза, а також загальна оцінка монархічного ладу, висловлена Лесею Українкою саме в контексті оцінки правління Дарія, чітко вказує на її соціалістичні, ліві, переконання: «Після Дарія перська держава швидко пішла на упадок. Та се й не диво; монархія доти може бути в порядку, поки над нею царює чоловік розумний, енергійний; а як вона попаде в руки неспосібному чоловікові, то в ній мусить лад загубитись; управителі перестають його слухатися, народ повстає і перше чуже завоювання приймається народом, як визволення. Ще ж треба собі уявити всі чвари придворні, що вічно колотилися в царських перських дворах, і котрими цар не раз був більше зайнятий, ніж державними справами. Взагалі царі здавна звикли дивитись на державу, як на свій маєток, тільки що великий, а при такому погляді добра в країні не могло бути» [4, с. 80]. Як показала історія, насправді чвари характеризують і демократичне середовище, а нестабільність може настати і за найдемократичнішого ладу. Безумовно і те, що й за республіканського і за усіх можливих політичних ладів роль особистості є вкрай важливою і часто вирішальною.

Звичайно, наводячи докладний опис давньоєгипетської цивілізації Леся Українка не могла уникнути згадок про

фараонів. Але більш-менш виразно згадані лише постаті Рамсеса II та Рамсеса III. В узагальнюючому описі фараонів та природи їх влади, вона слушно зауважила, що все залежало від здатності кожного фараона втримати владу і особливо за неї трималися ті, хто захопили владу силомиць. При тому, вона транслювала нині застарілий погляд на будівництво пірамід як на рабську повинність. «мучення народу». В описі асирійських царів Саргонидів панує ще більша жорстокість, аніж в перських сюжетах. Проте, Леся Українка втрималася від моралізаторських відступів, а описує це все з хронологічною діловитістю. Згадуючи про вавілонських царів, Л. П. Косач вдалася до узагальнення: «як і всі войовники-царі, Навуходоносор багато будував», хоча, напевно, для дитини, якій призначався цей текст, ця взаємозумовленість мала б бути не зовсім ясною. Жіночі персонажі не залишилися повз увагою авторки. Щоправда, усі вони описані за Геродотом і забарвлені ореолом легендарності. В описі відчувається, що Леся Українка відчувала симпатію до сильних жінок, що могли відстояти себе та помститися за рідних (Томіріс, Нітокріс). Поетичні образи давньоєгипетської та жидівської історій з використанням цілком вигаданих постатей та подій, відбивають її погляди на стосунки царів та їх підданих, висловлені в «Історії».

Зацікавлення подіями західноєвропейської історії відбилися у поетичних та прозових творах Лесі Українки. Власне, тільки один твір присвячений реальній історичній постаті написаний у формі есе, не художнього тексту, що споріднює його з «Історією». Йдеться про невелику статтю про англійського філософа та поета Джона Мільтона, що залишилась лише частиною ширше задуманої праці [3]. Помітно, що авторка хотіла включити постать Д. Мільтона у широкий історичний контекст, задекларувала ідеалізований погляд Д. Мільтона як співця свободи. Але, на жаль, більша частина уривку є прикладом використання біографії як приводу для актуалізації тогочасних проблем несвободи та пошуків виходу.

Українських митців та інтелектуалів загалом завжди приваблювали бездержавні народи, в яких шукали паралелей з українцями. Леся Українка провела такі паралелі у творах про шотландських героїв: Роберта Брюса та Марію Стюарт. Обидві постаті міфологізовані поеткою. У поемі «Роберт Брюс, король шотландський» нею ретрансльований концепт

М.П. Драгоманова та інших представників української лівої думки про «зраду української еліти» власному народові, селянам, що є ідеологізовані та наділені високою ступеню національної та соціальної свідомості [5; 6].

Отже, постаті світової історії сприймалися Лесею Українкою крізь призму її поетичного емоційного світогляду та лівих переконань. На її погляди впливали лівий позитивізм та неоромантизм. Безумовно, тепер, коли історія ХХ – початку ХХІ ст. з усією ясністю продемонструвала крах лівих ідей не можна абсолютизувати відповідні оцінки, навіть зроблені видатними представниками української інтелектуальної еліти. Проте, цінним є вивчення досвіду пізнання такими видатними посталями як Леся Українка всесвітньої історії, бажання вписати українську історію у всесвітній контекст. Наскільки можливо інтегрувати такі предмети як історія України та всесвітня під однією обкладинкою? Чи потрібний натуралізм в описанні насичених кривавими сторінками подіях, що можуть посіяти зерно розчарування людством у найменшому, ніжньому, віці? Яка має бути міра історичної правди і чи взагалі є вона, ця правда? Чи можна досягнути видатні постаті минулого на вузькому, дуже далекому від нас як у часі, так і ментально матеріалі? Усі ці та багато інших питань є вкрай актуальними і зараз і вивчення історичних поглядів не істориків в даному разі є цінним.

Література

1. Багаліка Ю. О. Історичні погляди ЛесіУкраїнки : автореферат дис.... канд. істор наук. К., 2000. 20 с.
2. Загірня М. [Грінченко М.] Абрагам Лінкольн: Оповідання про його життя. Львів, 1901. 50 с.
3. Леся Українка. Джон Мільтон // Зібрання творів у 12 тт. К.: Наукова думка, 1977 р. Т. 8. С 203 – 214.
4. Леся Українка. Стародавня історія східних народів. Катеринослав, 1918 р. 252, 3 с.
5. Леся Українка. Роберт Брюс, король шотландський // Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. К. : Наукова думка, 1975. Т. 2. С. 41 – 53.
6. Шаровольський І. Роберт Брюс, король шотландський // Леся Українка. Твори. Київ, 1927. Т. 3. С. 81 – 89.